
Politološka tribina

Pregledni članak

32.01

Primljeno: 17. veljače 2003.

**Što je komparativna politika?
Kritički osvrt na programe studija komparativne politike na
Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu**

MIRJANA KASAPOVIĆ*

Sažetak

Autorica kritički razmatra shvaćanje komparativne politike u programskim dokumentima Fakulteta političkih znanosti, a koje počiva na temeljnoj postavci da je komparativna politika poddisciplina međunarodne politike. Nasuprot tome, autorica tvrdi: 1. da komparativna politika nije poddisciplina međunarodne politike nego samostalna disciplina političke znanosti koja se akademski etablirala uz političku teoriju, međunarodnu i unutarnju politiku; 2. da predmet komparativnih istraživanja može biti i međunarodna i unutarnja politika; 3. da za određenje komparativne politike nije bitan predmet nego metodologija istraživanja. Te se postavke nastoje izvesti iz prikaza teorijskoga i metodološkoga razvoja discipline i njezina sadašnjeg stanja te, na temelju toga, upozoriti na znanstvene, nastavne i organizacijske probleme komparativne politike u Hrvatskoj.

Ključne riječi: komparativna politika, politička znanost, metodologija istraživanja, *area-studies*, reforma

1. Uvod

Novim Nastavnim planom i programom Fakulteta političkih znanosti, što ga je 23. srpnja 1998. prihvatilo Nacionalno vijeće za visoku naobrazbu Sveučilišta u Zagrebu, *Komparativna politika* postala je obvezatnim nastavnim predmetom na Studiju politologije i Studiju novinarstva. Tim je dokumentom uveden i predmet *Regionalne komparativne politike* na dodiplomskom Studiju politologije, i to kao obvezatni predmet Smjera A: Međunarodna politika i diplomacija na četvrtoj godini studija.

* *Mirjana Kasapović*, redovita profesorica Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Izborni modeli i političke stranke i Regionalne komparativne politike.

Nastavni program i plan poslijediplomskoga znanstvenog studija *Komparativna politika* izrađen je u rujnu 1998.; prihvaćen je odlukom Senata Sveučilišta u Zagrebu 7. prosinca 1999., a na temelju prethodnoga pozitivnog mišljenja Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu od 21. listopada 1999. Prvi naraštaj studenata na poslijediplomski studij upisan je 2000. godine. Sve programe i planove za dodiplomski i poslijediplomski studij komparativne politike napisao je Branko Caratan.

Kako je u njima koncepcijski postavljen studij komparativne politike?

Caratanovo shvaćanje komparativne politike gotovo je doslovce jednako izloženo u obrazloženju prijedloga za pokretanje poslijediplomskog studija *Komparativna politika* iz rujna 1998. i u “sažetku programa” predmeta *Komparativna politika* u Nastavnom planu i programu dodiplomskog Studija politologije iz iste godine. Za to je shvaćanje sukonstitutivan i nastavni program predmeta *Regionalne komparativne politike*.¹

Prethodni je nalaz sam po sebi neobičan. Kako je, naime, moguće da program jednoga dvosemestralnog nastavnog predmeta na dodiplomskom studiju bude gotovo posve jednak programu cijeloga četverosemestralnog poslijediplomskog studija? Program znanstvenoga poslijediplomskog studija *Komparativna politika* morao bi, po prirodi stvari, biti teorijski i metodološki temeljitiji, razrađeniji i ambiciozniji.

Kako je, nadalje, moguće da iz istovjetnih programa proizađu bitno različiti nastavni planovi? U nastavnom planu poslijediplomskog studija nalaze se tako i predmeti *Međunarodni politički odnosi*, *Međunarodni gospodarski odnosi* i *Svjetska recentna politička povijest* – standardni nastavni predmeti na dodiplomskom studiju na Fakultetu političkih znanosti – koji nisu samo nominalno neprikladni, nego su i koncepcijski neprimjereni poslijediplomskom studiju komparativne politike. Predmet *Svjetska recentna politička povijest*, primjerice, ne samo da se programski podudara s dodiplomskim predmetom *Suvremena svjetska politička povijest*, nego teorijski i metodološki nema ništa zajedničkoga sa standardnom komparativnom političkom poviješću kakva se predaje u okviru poslijediplomskih studija komparativne politike u svijetu (v. Rokkan, 1980., 2000.; Almond, 1990.: 247-249; usp. i “operacionalizirane segmente” komparativne političke povijesti u: Büsch/Steinbach, 1983.; Berg-Schlosser-Mitchell, 2000.; itd.).² Naznačeni pro-

¹ B. Caratan šire je obrazložio svoje shvaćanje komparativne politike u članku *Politički realitet i komparativna politika: geneza jedne politološke discipline* (1997.). Stavovi izloženi u tom radu ni u jednoj se bitnoj točki ne razlikuju od stavova izloženih u spomenutim dokumentima.

² Poslijediplomski predmet *Svjetska recentna politička povijest* koncepcijski je postavljen kao tradicionalistička opća politička historija, tzv. “dogadajnica”, čiji se studij temelji na djelima L. Kardum (*Europska diplomacija i prvi svjetski rat*, I. dio), A. J. P. Taylora (*Borba za prevlast u Evropi*), D. Šepića (*Italija, saveznici i jadransko pitanje*) i dr. Moderna komparativna politička povijest utemeljena je, pak, na djelima S. N. Eisenstadta (*The Political Systems of Empires*), R. Bendixa (*Nation-Building and Citizenship: Studies of our Changing Social Order*), B. Moorea (*The Social Origins of Dictatorship and Democracy*), Th. Skocpol (*State and Revolution: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*) i dr. (Almond, 1990.: 247-249). Ogledni primjer recentnog djela s područja suvremene komparativne političke povijesti jesu sustavne studije slučaja 18 europskih država *Conditions of Democracy in Europe, 1919-39* (2000.), gdje su urednici D. Berg-Schlosser i J. Mitchel u *Uvodu* (1-39) napisali upravo uzoran metodološko-teorijski “dizajn” za istraživanje komparativne političke povijesti (v. i jednu od predradnji za to djelo u: Berg-Schlosser/De Meur, 1994.).

blemi proistječu iz Caratanova shvaćanja komparativne politike koje počiva na tri konstitutivna elementa.³

Prvo, Caratan shvaća komparativnu politiku kao poddisciplinu međunarodne politike: “Područje međunarodne politike unutar političkih znanosti pokriveno je sa znanstvenim podpodručjima: 1. međunarodnih odnosa i 2. komparativne politike”. Stoga je za znanstveno i stručno ovladavanje “problematikom internacionalne politike” potrebno poznavati “obje subdiscipline koje pokrivaju taj prostor” (str. 2).

Implicitno polazeći od dihotomne predmetne klasifikacije političke znanosti – Caratan, doduše, govori o “političkim znanostima” – na dvije discipline, međunarodnu i unutarnju politiku, autor svrstava, dakle, komparativnu politiku u međunarodnu politiku.⁴ Odatle se nameće i “zdravorazumski” zaključak da je na poslijediplomskom studiju komparativne politike mjesto svim predmetima koji se nominalno bave vanjskom politikom i stranim zemljama.

Iz takva su shvaćanja proizašle i ozbiljne konzekvencije za studijsko programsko usmjerenje i studijsku organizaciju Fakulteta političkih znanosti. Na njemu nema posebnoga nastavnog smjera komparativne politike te se, primjerice, *Regionalne komparativne politike* studiraju u okviru smjera Međunarodna politika i diplomacija. Nema ni posebnog odsjeka za komparativnu politiku, pa su nastavnici tog predmeta dosad djelovali u okviru Odsjeka za međunarodnu politiku i diplomaciju.

Drugo, međunarodni odnosi i komparativna politika jesu, prema Caratanovu mišljenju, “komplementarne” poddiscipline međunarodne politike. “Međunarodni politički odnosi (...) bave se odnosima između država (kao i drugih međunarodnih subjekata), a komparativna politika istražuje i objašnjava političke procese u okviru država koji su pretpostavka definiranja nacionalnih odnosa i iz njih izvedenih vanjskopolitičkih orijentacija” (str. 2).⁵ “Komplementarni” odnos između međunarodnih odnosa i kompara-

³ Svi navodi koji se tiču predmeta *Komparativna politika* potječu iz programa poslijediplomskog studija, osim ako nije drukčije navedeno.

⁴ Tu svoju temeljnu postavku Caratan ponavlja i u časopisnom članku (1997.: 124-125), pozivajući se pritom formalno na jedno jedino djelo. Mogao se, dakako, pozvati na više djela, samo što ona nisu reprezentativna za suvremeno shvaćanje komparativne politike. Da bi se vidjelo zašto je to tako, pokazat ću na primjeru njemačkog komparativista J. Hartmanna. Hartmann tvrdi da se komparativna politika bavi usporedbom političkih sustava različitih država ili političkih fenomena u različitim društvima koja su organizirana u nacionalne države, što ju “na stanovit način povezuje sa strukovnim područjem međunarodne politike i razgraničuje od analiza unutarnje politike” (1995.: 14). Istodobno, pak, Hartmann mora konstatirati kako je “komparativna politička znanost prema svojim pitanjima, kategorijama, konceptima i instrumentarijima bliža unutarnjoj nego međunarodnoj politici” (15). Ključno je pitanje pritom kako se jedna poddisciplina može konstituirati na teorijskoj podlozi discipline koja ne pripada njezinoj predmetnoj području? To pogotovo potencira konstatacija da je “središnja uloga teorije u oblikovanju poredbenog istraživanja neprijeporna”, te da se bez teorije komparativisti osjećaju poput mornara “na otvorenom moru bez zemljovida i kompasa” (Lauth, 2002.: 74). Ako je tako, onda komparativna politika, pojmljena kao poddisciplina međunarodne politike, pluta pučinom sa zemljovidima koji se odnose na kopno.

⁵ Dok u programu poslijediplomskog studija tvrdi, dakle, da komparativna politika “istražuje i objašnjava političke procese u okviru država”, drugdje se odlučuje za definiciju komparativne politike kao “studija suvremenih političkih sustava država svijeta, čiji je osnovni pristup komparativna metoda” (1997.: 127). U prvom je primjeru predmet komparativne politike određen kao *politics*, a u drugome kao *polity*.

tivne politike u ovome se objašnjenju implicitno pretvorio u instrumentalni odnos: komparativna politika istražuje nacionalne političke procese kako bi “poslužila” ili “pomogla” razumijevanju “vanjskopolitičkih orijentacija” država u međunarodnim odnosima. U nastavku obrazloženja Caratan i oprimjeruje taj svoj opći stav: “Primjerice, američku politiku prema Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini krajem rata na ovom prostoru nije bilo moguće objasniti domišljanjem iz kuta vlastitih interesa, već samo uz pomoć razumijevanja interne političke dinamike američke politike i iz toga izvedene vanjske politike SAD” (str. 2).

Treće, Caratan shvaća komparativnu politiku kao poddisciplinu međunarodne politike koja se sastoji od “mnogih subdisciplina regionalnog ili tematskog tipa”.

“Subdiscipline regionalnog tipa” autor poistovjećuje “s tzv. *Area Studies*, područnim studijama, npr. sovjelogija (*Soviet Studies*), europske studije, latinskoameričke, kineske, azijske, nordijske, američke, istočnoeuropske studije (*East European Studies*), ili centralno-istočnoeuropske studije”. “Subdiscipline tematskog tipa” jesu “studije razvoja (*Development Studies*), studij komunističkih pokreta i zemalja (*Communist Studies*, *Comparative Communism*), međunarodna politička ekonomija (*International Political Economy*), komparativne javne politike (*Comparative Public Policy*), komparativni studij političkih stranaka, izbora itd.” (str 3).

Autor je tako svaki predmet – prostorni ili problemski – komparativne politike pretvorio u njezinu zasebnu poddisciplinu. Kako komparativnu politiku u cjelini, tako i njezine “mnoge subdiscipline” određuje ponajprije prema usko shvaćenom predmetu – a ne prema metodologiji – istraživanja, u razumijevanju komparativne politike općenito i njezinih poddisciplina posebno potkrale su mu se fundamentalne pogreške.

Ilustracije radi, iz prethodnih je navoda očito da Caratan miješa *area studies* i *single-country studies*. *Area studies* jesu, naime, podvrsta *cross-national studies* koje, kako govori i sam naziv, počivaju na komparativnom istraživanju zemalja unutar neke regije, dok su *single-country studies* studije pojedinih zemalja. Prema tome, *area studies* ne mogu istodobno biti studije Latinske Amerike i Kine, kao što navodi Caratan, i to ni u problemskom ni u metodološkom smislu.

Nasuprot izloženom Caratanovu shvaćanju, u nastavku teksta pokušat ću dokazati:

1. da komparativna politika nije poddisciplina međunarodne politike nego posebna disciplina političke znanosti koja se razvila i akademski etablirala “uz područja političke filozofije i teorije, unutarnje politike i međunarodnih odnosa” (Berg-Schlösser/Müller-Rommel, 1997.: 16);⁶

⁶ Tu ću tvrdnju ilustrirati i uvjerljivim “empirijskim” argumentom: u zbirci *Comparative European Politics. The Story of a Profession* (1999.), koju je uredio H. Daalder, skupljene su intelektualne autobiografije i biografije 28 najvećih istraživača europske komparativne politike 20. stoljeća.: C. J. Friedricha, S. E. Finera, S. Rokkana, R. Wildemanna, G. A. Almonda, R. A. Dahla, S. N. Eisenstadta, G. Sartorija, J. J. Linza, J. Blondela, R. Rosea, G. Smitha, V. Wrighta, P. Birnbauma, G. Hermeta, G. Lehmbucha, K. v. Beymea, P. Gerliča, H. Daaldera, A. Lijpharta, M. Pedersona, E. Allardta, S. Verbe, Ph. C. Schmittera, T. R. Gurra i H. L. Wilenskoga. Koji se od tih autora može nazvati – i koji bi sam sebe nazvao teoretičarem međunarodne politike? A kad bi već trebalo birati, onda su oni prije teoretičari unutarnje politike vlastitih zemalja nego međuna-

2. da komparativna politika ne samo da nije u *posebnome* “komplementarnom” odnosu s međunarodnim odnosima, nego im nije disciplinarno srodnija ili bliža nego drugim poddisciplinama političke znanosti. Komparativna istraživanja moguća su – i provode se – kako na području vanjske, tako i na području unutarnje politike. Neka od fundamentalnih djela komparativne politike upravo su studije nacionalne politike;

3. da pogrešno shvaćanje komparativne politike i njezine unutarnje raščlanjenosti proistječe iz autorova određenja te znanstvene discipline *isključivo* prema području ili predmetu istraživanja – koji je i sam pojmljen preusko – a ne prema metodologiji istraživanja. I sve to usuprot općoj činjenici da je “komparativna politička znanost jedina disciplina društvenih znanosti čije ime odaje njezin metodički program” (Aarebrot/Bakkka, 1997.: 47). Ili: “Među nekoliko polja ili poddisciplina na koje se obično dijeli politička znanost, komparativna politika jedina ima metodološku umjesto supstantivne oznake” (Lijphart, 1971.: 682). Ili: “... Komparativna politika nije disciplina koja se može definirati strogo u terminima jednoga supstantivnog polja studije” (Mair, 1996.: 309). Ili, definicija komparativne politike polazi od toga da je to područje političke znanosti “koje karakterizira metoda” (Sartori, 1991.: 243).

2. Komparativna politika: razvoj i stanje discipline

Suvremena komparativna politika razvila se na primjeni općih normativnih i empirijskih političkih teorija, te kvantitativnih i kvalitativnih metoda istraživanja politike. Starije se istraživanje naziva komparativnom vladavinom (*comparative government, vergleichende Regierungslehre*) i bilo je ograničeno na komparativno istraživanje države i njezinih političkih institucija. Počivalo je poglavito na primjeni historijsko-deskriptivnih i institucionalnih teorija, a analitički rezultati obično su bili izraženi u primjerenim klasifikacijama i tipologizacijama. Reprezentativnim, pionirskim djelom moderne *comparative government* smatra se studija Carla J. Friedricha *Constitutional Government and Politics* (1937.)⁷, koju u svojim intelektualnim autobiografijama najveći europski komparativisti 20. stoljeća često navode kao formativno djelo u svojem razvoju (usp. Daalder, 1999.).⁸ Nakon Drugoga svjetskog rata *comparative government* razvija se kako u obliku komparativnih istraživanja unutar kruga demokratskih ustavnih država, tako i u obliku komparativnih istraživanja demokratskih država i uglavnom komunističkih diktatura. Među reprezentativnim djelima koja su nastala kao rezultat te faze razvoja svojim se utjecajem i značenjem izdvaja studija *Theory and Practice of Modern Government* (1949.) Hermana J. Finera.⁹

rodne politike: Daalder i Lijphart su izvrsni analitičari nizozemske politike, Eisenstadt izraelske, Von Beyme i Lehbruch njemačke, Linz španjolske, Gerlich austrijske, Pedersen danske itd.

⁷ Revidirano poslijeratno izdanje tog djela naslovljeno je *Constitutional Government and Democracy*.

⁸ *A founding father of comparative politics: Carl Joachim Friedrich*, naslov je nadahnute intelektualne biografije koju je napisao Friedrichov učenik Klaus von Beyme (v. Daalder, 1999.: 7-14).

⁹ Studiju tradicionalnog *comparative government* na Fakultetu političkih znanosti koncepcijski je odgovarao nastavni predmet *Suvremeni politički sustavi*, koji je predavan do akademske 2001./2002. godine i koji

“Intelektualna revolucija” u SAD-u pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća uzrokovala je teorijsko-metodološku cezuru u povijesti discipline, koja je označila prijelaz iz komparativne vladavine u komparativnu politiku (*comparative politics*, *vergleichende Politik*). Utemeljiteljem novog pristupa u komparativnim istraživanjima smatra se Gabriel A. Almond.

Almond je podvrgnuo kritici tri temeljna obilježja tradicionalne *comparative government*: 1. parohijalizam – prostornu ograničenost na Europu, napose na europske velesile Veliku Britaniju, Francusku, Njemačku, Italiju i Rusiju; 2. konfigurativnost – usredotočenost na posebna obilježja pojedinih političkih sustava, što je onemogućavalo sustavne komparativne analize i zatvaralo komparativna istraživanja u takozvane konfigurativne studije; 3. formalizam – usmjerenost na analizu političkih institucija i njihovih legalnih normi, pravila i postupaka ili političkih ideja i ideologija.¹⁰ Prevlast formalne institucionalne analize pripisivala se uskoj povijesnoj povezanosti *comparative government* i političke teorije: “Tema kvalitete i obilježja različitih oblika političkog poretka bila je središnji sadržaj političke teorije od Grka do kraja 19. stoljeća” (Almond/Powell, 1966.: 4). Aristotel se, u tom smislu, smatra prvim velikim “komparativistom” u povijesti, a njegova analiza 158 ustava prvom velikom komparativnom studijom tipova i kvalitete političkih poredaka. U jednaku bi smislu “komparativisti” bili i Machiaveli, Bodin, Montesquieu, Tocqueville i dr. Dvije su se discipline razdvojile tek u ranim desetljećima 20. stoljeća, da bi ih iznova povezala upravo “intelektualna revolucija” sredinom tog stoljeća.

Kako bi se prevladali nedostaci tradicionalnih komparativnih istraživanja, Almond je predložio četiri promjene u komparativnim istraživanjima: 1. raskid s parohijalizmom i etnocentrizmom proširenjem područja istraživanja na “nezapadne” političke poretke i procese;¹¹ 2. raskid s formalističkom analizom prava, ideologija i političkih institucija te širenje istraživanja na sve strukture i procese što utječu na političko odlučivanje (političke stranke, interesne skupine, izbore, političku komunikaciju, političku socijalizaciju); 3. raskid s “nepreciznošću” i utemeljenje komparativnih studija na podatcima kvantitativnih i kvalitativnih istraživanja; 4. novi pristupi omogućili bi, na posljetku, stvaranje novoga “intelektualnog reda”, to jest nastanak novih analitičkih okvira i koncepata (Almond/Powell, 1966.: 6-10). Najvažniji poticaji razvoju komparativne politike proistekli su iz koncepata političkog sustava i političkog razvoja. Teorije političkog razvoja shvaćenoga kao posljedice strukturne diferencijacije i kulturne sekularizacije, omogućivale su istraživanje i razumijevanje političkih procesa u ondašnjemu “nezapad-

je novim nastavnim programom i planom prešutno, premda ne i načelno neopravdano, inkorporiran u *Komparativnu politiku*.

¹⁰ Nekoliko desetljeća kasnije G. Sartori umnogome slično dijagnosticira stanje discipline, upozoravajući da ona još uvijek pati od parohijalizma, koji se zasniva na “studijama pojedine zemlje *in vacuo*” koje ignoriraju kategorije općih teorija i komparativne okvire analize (1991.: 247), te pogrešnih klasifikacija i konceptualne rastegljivosti (247-248). Tvrdi se, nadalje, da je mnogo od onoga što je napisano u komparativnoj politici “bitno nekomparativno, bitno deskriptivno, bitno parohijalno, bitno statično i bitno monogafsko” (De Meur/Berg-Schlosser, 1994.: 193).

¹¹ U jednome od standardnih suvremenih djela o komparativnoj politici M. Dogan i D. Pelassy efektno su poentirali smisao komparativnih istraživanja u izreci da predstavljaju “bijeg od etnocentrizma” (1990.: 5 i d.).

nom svijetu”, poglavito brzih političkih i društvenih promjena u azijskim, afričkim i latinskoameričkim državama “Trećeg svijeta”.¹²

“Intelektualnom revolucijom” koja se obično poistovjećivala s američkom “biheviorističkom revolucijom” što je zahvatila, ponajprije, istraživanja izbora i političke kulture (Almond, 1996.: 68) predmetno područje komparativne politike počelo se od pedesetih godina 20. stoljeća i s institucionalne (*polity*) širiti na procesnu (*politics*), a od sedamdesetih godina napokon i na sadržajnu (*policy*) dimenziju politike. Upravo je taj idealni trodimenzionalni model politike osnovica strukturiranja novijih udžbenika i priručnika komparativne politike (usp. najnoviji primjer u: Lauth, 2002.). Tako se u poglavlju o *polity* proučavaju političke strukture i institucije (tipovi političkih režima, sustavi vlasti, modeli demokracije i dr.), u poglavlju o *politics* politički akteri i procesi (stranke i stranački sustavi, izbori i izborni sustavi, parlamenti, interesne skupine i savezi, politička kultura i dr.), a u poglavlju o *policy* rezultati i uvjeti djelovanja politike (socijalna politika, ekološka politika, komparativno istraživanje socijalnog kapitala itd.). Kad je proces predmetnog širenja zaokružen, komparativna je politika predmetno obuhvatila sve ono što obuhvaća predmetno polje politike u širem smislu: državu i naciju, političke režime i sustave vladavine, ustav i vlast, političku kulturu i političku participaciju, izborne sustave i birače, političke stranke, interesne skupine i društvene pokrete, parlamente i vlade, vojsku, policiju i birokraciju, političku komunikaciju i javno mnijenje, javne politike (Heywood, 2002.).

Širenje predmeta nije moglo ostati bez utjecaja na pristupe i metode “nove komparativne politike” (Apter, 1996.), nego je bilo praćeno svojevrsnom “metodološkom revolucijom” u toj disciplini (Kalleberg, 1966.). “U suvremeno doba polje komparativne politike proširilo se u svim pravcima i prodrlo na područja drugih disciplina: tranzicije u demokraciju, vrijednosti i vjerovanja, krize povjerenja, javne korupcije, nemogućnosti vladanja, granica rasta itd.” (Dogana, 1996.: 122). To predmetno širenje – koje je Matteia Dogana nagnalo da se retorički upita nije li komparativna politika postala “imperijalističkom” disciplinom – iziskuje, prema njegovu sudu, i metodološki prijelaz iz *cross-national analysis* u *cross-disciplinary analysis*. Komparativna politika predmetno postaje sve “hibridnijom” disciplinom, čiji razvoj i uspjeh bitno određuje metodologija kojom se služi u istraživanju političkih (i društvenih) fenomena. Nakon predmetnog “proboja” discipline iz uskih početnih okvira i pristupa, težište rasprava i “rada na disciplini” posve se pomaknulo na metodološku dimenziju.

Strategije i metode komparativnih istraživanja općenito ovise o razini apstrakcije i broju istraživanih zemalja. Metodološki najzahtjevnijima smatraju se *cross-national studies* koje obuhvaćaju mnogo zemalja i iziskuju visoku razinu apstrakcije. Manje su zahtjevne fokusirane studije koje obuhvaćaju manji broj zemalja i srednju razinu ap-

¹² Usp. Hartmannov prikaz važnosti Almondove teorije političkog sustava i političkog razvoja u nastanku komparativne politike (1980.: 24-30), kao i važnosti teorija mobilizacije K. Deutscha i dr., teorija modernizacije i institucionalizacije S. P. Huntingtona i dr., teorija krize i kriznih sekvencija J. Colomera, S. Verbe, S. Flanagan i dr. (30-51). Inače, Almondov “strukturni funkcionalizam” B. G. Peters naziva dominantnim pristupom u komparativnoj politici šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća i, uz teorije sustava, glavnim teorijskim pristupom u suvremenim komparativnim istraživanjima na makrorazini (1998.: 15, 111-116).

strakcije.¹³ Najmanje su zahtjevne *single-country studies* koje obuhvaćaju samo jednu zemlju i obično se zadovoljavaju niskom razinom apstrakcije (Landman, 2000.: 22-33). Ta podjela podrazumijeva, u osnovi, dvije razine komparativnih istraživanja politike: nadnacionalnu i nacionalnu. Diferenciraniji pristup razdvaja svaku od tih razina na dvije podrazine.

Na nadnacionalnoj se razini razlikuju *cross-national studies*, koje obuhvaćaju određeni, veći ili manji, broj zemalja, od *global studies*, koje obuhvaćaju sve zemlje svijeta. *Cross-national studies* obično su *area studies*. Kako je shvaćanje pojma *area* ili regije u programima studija komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti krajnje problematično – to poglavito vrijedi za nastavni program dodiplomskog predmeta *Regionalne komparativne politike*, ali i poslijediplomskog predmeta *Komparativna politika Središnje i Istočne Europe*¹⁴ valja se podrobnije osvrnuti na njega.

U komparativnoj politici *area* nije određena isključivo zemljopisno nego i kontekstualno, što znači da prostor istraživanja određuju kontekstualne ili kontigentne varijable. Konstrukcija varijabli općenito je središnji problem komparativnih istraživanja. Varijable su, naime, teorijski konstrukti koji povezuju određena obilježja nekog predmeta istraživanja s određenim konceptom. Stoga se prvim postulatom komparativnih istraživanja naziva konstrukcija varijabli s pomoću kojih se u neku klasifikacijsku shemu svrstavaju samo oni predmeti koji imaju značajna zajednička obilježja. Ako se “metodički program” komparativnih istraživanja operacionalizira, onda on podrazumijeva tri metodološko-analička koraka:

1. *Kontekstualni opis* političke pojave ili događaja u pojedinoj zemlji ili skupini zemalja sa svim relevantnim varijablama koje ih objašnjavaju;

2. *Konceptualnu klasifikaciju i tipologizaciju* “slučaja” ili “slučajeva” u različite kategorije koje se prepoznaju prema tipičnim obilježjima. Klasifikacija podrazumijeva svrstavanje predmeta istraživanja u različite kategorije na temelju jednoga kriterija usporedbe, dok tipologija podrazumijeva uzimanje u obzir najmanje dvaju kriterija. I klasifikacija i tipologizacija obavljaju se na temelju ključnih varijabli koje su proizašle iz prethodnoga kontekstualnog opisa. Konceptualni ili referentni okvir klasifikacije i tipologizacije je “skup više ili manje povezanih definicija” i nije, dakako, jednak teoriji koja u komparativnim istraživanjima podrazumijeva “sustav povezanih interpretacija i empirijski interpretiranih hipoteza” (Kalleberg, 1966.: 72);

3. *Komparativnu analizu* kao “sustavno istraživanje optimalnog broja slučajeva s brižljivo ograničenim nizom varijabli. Broj slučajeva i ograničenja mnoštva varijabli određeni su teorijskim ishodištem istraživanja” (Aarebrot/Bakka, 1997.: 50; usp. i Peters, 1998.: 58-79; Landman, 2000.: 4-10; Lauth, 2002.: 45-50). U metodološkim raspravama o komparativnoj politici posebno se inzistira na potrebi razlikovanja druge i

¹³ Njihovu posebnu podkategoriju čine binarne studije, to jest studije dviju zemalja koje su pomno odabrane u skladu s predmetom istraživanja (usp. Dogan/Pelassy, 1990.: 126-130).

¹⁴ Izraz Središnja Europa u naslovu poslijediplomskog predmeta nesretno je odabran umjesto, značenjski ispravnoga, zemljopisno-povijesnog i kulturno-političkog izraza Srednja Europa.

treće faze istraživačko-analitičkog postupka, to jest klasificiranja/tipologiziranja i kompariranja.

Cilj primjene toga trofaznog “metodičkog programa” nije usporedba sama po sebi, nego objašnjenje istraživanih problema s pomoću usporedbe.¹⁵

Prema tome, izbor zemalja koje se istražuju mora voditi računa o “prostornoj” i “analitičkoj taksonomiji”, što znači da uz prostornu određenost istraživane zemlje moraju imati i neka zajednička historijska, strukturna i druga obilježja.¹⁶ Takav kontekstualni pristup istraživanjima izražava se, primjerice, u komparativnim studijama anglosaksonskih, skandinavskih ili latinskoameričkih zemalja. Na razini komparativnih istraživanja pojedinih segmenata politike, on se izražava u istraživanjima stranačkih sustava zapadnoeuropskih zemalja, latinskoameričkih predsjedničkih sustava, srednjoeuropskih tranzicijskih procesa i sl. Upravo tu “analitičku taksonomiju” komparativnih istraživanja¹⁷ Caratan zanemaruje u nastavnom programu *Regionalnih komparativnih politika*, kao i u eksplikaciji studija regionalnih komparativnih politika u nastavnom programu poslijediplomskog znanstvenog studija komparativne politike.

Cilj uvedbe nastavnoga programa *Regionalnih komparativnih politika* bilo je istraživanje Srednje i Istočne Europe, pa je predmet i podnaslovljen *Komparativna politika Centralne i Istočne Europe*. Smisao tog predmeta je da “komparativistički analizira političke institucije i procese regionalno omeđene prostorom Istočne Europe determinirane ne geografski nego politički”! To znači da Istočna Europa obuhvaća “nekadašnji komunistički, a sada postkomunistički europski Istok. U njega ulaze zemlje Centralne Istočne Europe (Mađarska, Češka, Slovačka, Slovenija, Poljska), zemlje Jugoistočne Europe (balkanske zemlje i Rumunjska), baltičke republike, Rusija i zemlje Istočne Europe (Ukrajina, Bjelorus,¹⁸ Moldova), ostale zemlje bivšeg SSSR-a (a sada uglavnom članice Zajednice nezavisnih država)”. U “sažetku programa” Caratan potom diferencira taj međukontinentalni konglomerat na: A. Centralnu i Istočnu Europu, B. Rusiju, C. Zajednicu neovisnih država.

¹⁵ G. Sartori misli da cilj komparativnih istraživanja nije ni usporedba ni objašnjenje, nego kontrola. Ilustrira to na sljedećem primjeru: “Predsjednički sustavi stvaraju efektivnu vladu, a parlamentarni sustavi rezultiraju slabom vladom”. Točno ili pogrešno? Kako da to znamo?” Na to se pitanje, prema Sartorijevu mišljenju, može odgovoriti samo “komparativnom kontrolom” (1991.: 245).

¹⁶ U instruktivnoj interpretaciji značaja i značenja konteksta u Rokkanovim komparativnim istraživanjima P. Flora ističe da “kontekst ne znači samo vremensko-prostorno ograničenje jedinica istraživanja i institucionalnu specifikaciju varijabli; kontekst implicira, osim toga, konstrukciju cjelovitog sklopa jedinica i varijabli u vremenu i prostoru” (2000.: 26 i d.; usp. i Dogan/Pelassy, 1990.: 111-112).

¹⁷ “Komparativna metoda je taksonomijski postupak: njezine varijable i njezine kategorije objekata nastaju odlukama” (Hartmann, 1980.: 53). Usp. i prikaz “konceptualne homogenizacije” polja istraživanja kao “temeljnog postupka u komparativnim istraživanjima” u: Dogan/Pelassy, 1990.:151-157. Polje komparativnih istraživanja konceptualno se homogenizira s pomoću teorijski konstruiranih varijabli, kao što su, primjerice, vojni pučevi i vojni režimi u studijama Latinske Amerike ili slom komunističkih režima i demokratska tranzicija u studijama Istočne Europe.

¹⁸ Pod imenom “Bjelorus” – nesretno i nepotrebno kroatiziranim anglikanizmom *Belarus* – Caratan misli na državu Bjelorusiju, a ne na pripadnika bjeloruske etničke ili državne zajednice, što Bjelorus znači na hrvatskom jeziku.

Ne može se, dakako, previdjeti “klasifikacijska” nedosljednost: prvi predmet komparativne analize je (A) jedna europska regija s dvije podregije; drugi je predmet analize (B) jedna složena europsko-azijska država; treći je predmet analize (C) labava – neki bi rekli i fantomska – europsko-azijska zajednica nekih država koje su nastale raspadom Sovjetskog Saveza. No to i nije najveći problem. Najveći je problem to što Caratan nije uopće obrazložio – a po mojem uvjerenju ne može ni obrazložiti – svoj polazni stav da Istočna Europa “nije determinirana geografski nego politički” – stav koji mu je omogućio da u komparativni studij Istočne i Srednje Europe uvrsti i azijske države Azerbajdžan, Gruziju, Kazahstan, Kirgiziju, Turkmeniju, Tadžikistan i dr., probleme Vanjske Mongolije, Gorskog Karabaha, Tanu Tuva, utjecaj Irana i Turske u Srednjoj Aziji itd.

Taj je stav, naime, općenito neobrazloživ. Svaka je regija nužno određena zemljopisno, pa je zemljopisno određenje *nužan*, ali ne i *dovoljan* uvjet konstrukcije regije, *area*, u komparativnim istraživanjima. Uostalom, sve *area studies* u komparativnoj politici nazvane su upravo prema svojim zemljopisnim imenima i poklapaju se s tim imenima (Hartmann, 1995.: 63-66).¹⁹ Da bi, pak, konstruirao “transzemljopisnu” regiju nekih europskih i azijskih zemalja koja je bitno određena politički, Caratan bi morao primijeniti kontekstualni pristup te, uz jedinice istraživanja (zemlje), utvrditi i zajedničke varijable i konstruirati “cjeloviti sklop jedinica i varijabli u vremenu i prostoru”. Da bi zanemario pravila “prostorne taksonomije”, Caratan bi, drugim riječima, morao izvršiti pravu revoluciju u koncepciji “analitičke taksonomije” i, posljedično, komparativnih istraživanja u cjelini. Zasad nema ni naznake takve revolucije.

No, u Caratanovu nasumičnom nabranju zajedničkih “karakteristika i osobitosti”²⁰ – izraz “osobitosti” zamjenjuje, pretpostavljam, standardni analitički izraz “razlike” – nema praktično nijedne zajedničke “karakteristike”, to jest korektno definirane varijable. Osobito je, pak, čudno, što u popisu nisu navedene i valjano eksplicirane ključne varijable koje su uistinu bile zajedničke svim tim zemljama i iz kojih bi se jedino i mogla pokušati uspostaviti “politička regija” Istočna Europa – bivši komunistički režim i demokratska tranzicija. To ne bi bilo dostatno za konstrukciju jedinstvene *area* podobne za komparativna istraživanja, ali bi bio donekle razumljiv pokušaj da se to učini. Stoga Caratanova komparativna politika Istočne Europe nipošto ne može biti nastavak negdašnjih *Soviet Studies* i *Eastern European Studies*; one su, naime, bile mišljene i provođene poglavito kao *communist studies*, a ne *area studies*, to jest bile su bitno određene problemski a ne prostorno.

¹⁹ J. Hartmann, koji sukladno svojem shvaćanju komparativne politike kao poddiscipline međunarodne politike, strukturira cijeli udžbenik komparativne političke znanosti kao niz regionalnih studija, tvrdi kako su za konstrukciju *areas* konstitutivna četiri elementa: zemljopisna regija, sustav vladavine, politička kultura i razina blagostanja (1995.: 63-66). Caratanov pojam regije “Istočne i Srednje Europe”, koji obuhvaća i niz azijskih zemalja, nema nijedno od tih konstitutivnih obilježja.

²⁰ Evo kako su u programu komparativne politike Srednje i Istočne Europe opisane “zajedničke karakteristike i osobitosti” koje bi trebale činiti “analitički klaster” koji opravdava konstrukciju “političke regije” Istočne Europe od krajnje heterogenih europskih i azijskih država: “Razvijenost i nerazvijenost; problemi tranzicije između šok-terapije i socijalnih napetosti; stvaranje nacionalnih država; naslijeđena socijalna struktura i nerazvijenost stranačkog sustava; mogućnosti ekstremnih solucija; politički problemi odgođenog prosperiteta; politika Zapada prema području postkomunističkih zemalja; kraj bipolarnosti i odsustvo globalne koncepcije; uporišta konzervativizma i tragovi nereformirane ljevice, izgledi desnice i ljevice” (str. 3).

Istraživanje *Regionalne komparativne politike* stoga nije utemeljeno na *comparable-cases strategy*, dakle strategiji istraživanja usporedivih slučajeva. Usporedivi ili komparabilni slučajevi jesu “slučajevi koji su slični prema velikom broju važnih obilježja, ali nisu slični s obzirom na varijable čiji je odnos hipotetiziran” (Lijphart, 1975.: 159; v. i Lijphart, 1971.: 687-690). Komparabilni slučajevi mogu se, prema Lijphartovu mišljenju, naći kako unutar zemljopisno-kulturnih regija, tako i unutar jedne nacije ako je posrijedi dijakronijska analiza; mogu se, nadalje, izdvojiti selekcijom više nacionalnih slučajeva ili fokusiranjem na pojedine unutarnacionalne sektore u dvije ili više različitih zemalja. Lijphart, pritom, osobito upozorava na potrebu razlikovanja komparabilnih i reprezentativnih slučajeva, jer je to bitno za razlikovanje komparativne i statističke metode analize. Komparativna metoda analizira razmjerno mali broj komparabilnih slučajeva, a statistička metoda veliki broj reprezentativnih slučajeva, tj. sve slučajeve za koje postoje dostupni podatci. Komparativna metoda je “metoda testiranja hipotetičkih empirijskih odnosa među varijablama na osnovi jednake logike kojom se vodi i statistička metoda, ali su u njoj slučajevi selekcionirani tako da maksimiraju varijancu neovisnih varijabli i minimaliziraju varijancu kontrolnih varijabli” (Lijphart, 1975.: 164). Općenito, Lijphartova *comparable-cases-strategy* zapravo je drugi naziv za *most similar cases design* kao prevladavajuću metodu komparativnih istraživanja (Faure, 1994.: 310).

Predmet istraživanja, kako ga je zamislio autor, bio bi izvediv uz dvije metodičke pretpostavke.

Ponajprije, regionalne (*area*) studije trebalo bi pretvoriti u problemske studije postkomunizma (*postcommunist studies*). Drugo, s obzirom na bitno različite procese transformacije u nekoliko desetina europskih i azijskih zemalja,²¹ metodološki bi se moralo posegnuti za analitičkim strategijama izbora i “najsličnijih slučajeva” (*most similar cases*) i “najrazličitijih slučajeva” (*most different cases*). Kako su posrijedi dvije ključne vrste “istraživačkog dizajna” u komparativnim istraživanjima, valja se ukratko osvrnuti na njih.

Most similar cases design podrazumijeva odabir vrlo sličnih slučajeva. Kontekstualni čimbenici, koji nisu neposredno povezani s glavnom hipotezom čija se valjanost želi ispitati, uvelike su jednaki ili vrlo slični. No u kontekstualno sličnim uvjetima ovisne se varijable razlikuju, pa se traga za uzrocima tih razlika. U ovom je pristupu ključna upravo konstrukcija konteksta, to jest čimbenika koji ga čine. Primjerice, jednake ili vrlo slične kontekste čine – krećući se od višega ka nižem stupnju apstraktnosti – sve demokracije, sve parlamentarne demokracije, svi višestranački sustavi u parlamentarnim demokracijama itd. U tome kontekstu istražuje se uzrok razlika u pojedinim, kontekstualno vrlo sličnim slučajevima: primjerice razlike u broju stranaka ili trajnosti koalicijskih vlada u parlamentarnim demokracijama. *Most dissimilar cases design* podrazumijeva, naprotiv, odabir vrlo različitih slučajeva. Temeljna je zamisao ovog pristupa da unatoč različitosti slučajeva postoji jedan ili više čimbenika koji su dostatni da se objasni određeni fenomen: primjerice, francuska, američka i ruska revolucija, dakle fe-

²¹ Ta se različitost može utvrditi teorijskim i empirijskim postupcima: od teorijskih opisa, klasifikacija i tipologiziranja uspostavljenih političkih sustava do empirijskog mjerenja političke demokracije s pomoću vrlo razvijenih metoda i usporedbe dobivenih pokazatelja (usp., primjerice, Bollen, 1980.; Karatnycky, 2003).

nomeni koji su se zbili u različitim dijelovima svijeta i u različitim povijesnim epohama. Premda je riječ o različitim pristupima, oba se, u načelu, mogu primijeniti u jednom istraživanju.

U impresivnoj studiji o transformacijama političkih poredaka u 20. stoljeću Wolfgang Merkel učinio je upravo to. On je podrobno razradio i primijenio metodološki pristup komparativnim istraživanjima transformacijskih procesa u istočnoeuropskim zemljama koji, pojednostavnjeno rečeno, počiva na prijelazu od početnoga *most similar cases design* (analiza transformacijskih država u “trećem valu” demokratizacije komunističke istočnoeuropske regije) ka *dissimilar cases design* (analizi različitih rezultata transformacije u pojedinim zemljama kao posljedici različitih obrazaca raskida s autokratskim režimom i uspostave različitih sustava vlasti) (usp. Merkel, 1999.: 397-532, napose 485-532).²² Prijelaz iz jedne u drugu strategiju komparativnih istraživanja bio je, dakle, nuždan i unutar Istočne Europe kao stvarne zemljopisne regije – *dissimilar cases* Merkel analizira na primjerima Mađarske, Poljske, Rusije i Bjelorusije – pa ne treba dvojiti o tome da bi istraživanje postkomunističkih država u Europi i Aziji iziskivalo još složeniji metodološki pristup.

Napokon, valja se osvrnuti i na problem koji je, na stanovit način, izvorište nesporazuma u shvaćanju komparativne politike. Riječ je, kako je već naznačeno, o predmetu komparativne politike koji Caratan određuje ekskluzivno kao “međunarodnu politiku”. Nasuprot tome, komparativna istraživanja provode se i na nacionalnoj razini, i to u oblicima nacionalnih (*single-country studies*) i podnacionalnih studija (*subnational studies*).

Nacionalne studije obuhvaćaju analizu političke i društvene stvarnosti jedne zemlje, koja podrazumijeva normativnu i empirijsku usporedbu s podacima i pokazateljima drugih zemalja. Pritom valja istaknuti da nije svaka monografska studija ujedno i studija slučaja u smislu komparativne političke znanosti (Dogan/Pelassy, 1990.: 120-124). Studiju jedne zemlje čini komparativnom postojanje koncepta koji je primjenjiv i na druge zemlje. Ona, prema tome, mora biti “konceptualna studija” koju Richard Rose definira kao *extroverted case study with generic concept* (1991.: 454). Konceptualne studije nacionalne politike bile su upravo fundamentalne za razvoj suvremene komparativne politike. To se može pokazati na dvama paradigmatičnim slučajevima.

U analizi nizozemske politike kao “arhetipskog slučaja konsocijalizma” u studiji *The Politics of Accomodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands* (1968.) Arend Lijphart razvio je koncept konsocijacijske demokracije koji je potom primijenjen u nizu njegovih radova (Lijphart, 1977., 1984., 1999. i d.), kao i radova drugih autora o modelima demokracije u segmentiranim društvima. Konsocijacijska demokracija nije, zapravo, ni postojala prije njezine intelektualne konceptualizacije; teorijska konstrukcija bila

²² M. Dogan i D. Pelassy upozoravaju da u primjeni obiju strategija istraživanja valja početi od pretpostavke da su sličnosti i razlike među predmetima komparativnih istraživanja relativne. Stoga bi ispravno bilo govoriti o “relativno sličnim” i “relativno različitim” jedinicama analize do kojih se dolazi prethodnim neutraliziranjem razlika odnosno sličnosti među njima. Tako strategija usporedbe *contrasting countries* podrazumijeva: 1. da se istraživači hotimice usredotoče na stanja koja predstavljaju maksimalne suprotnosti i 2. da suprotnosti ne predstavljaju “trivijalne razlike” nego da označuju političke prostore koji su određeni sistemskim obilježjima (1990:144). Tipičan je primjer “frontalna suprotnost” između demokracije i totalitarizma. O konceptu sličnosti i nesličnosti u komparativnim istraživanjima v. i De Meur/Berg-Schlosser, 1994.).

je preduvjet konceptualne homogenizacije polja komparativnih istraživanja koja su obuhvatila zemljopisno i povijesno tako različite zemlje kakve su Nizozemska, Austrija, Švicarska, Kanada, Belgija, Malezija, Libanon, Nigerija i dr. (Dogan/Pelassy, 1990.: 153). Na poslijetku su Lijphartovi izvorni modeli konsocijacijske i većinske demokracije poslužili kao osnova komparativnih studija političkih sustava općenito (primjerice, Abromeit, 1993.). Drugi, noviji utjecajni primjer konceptualne studije slučaja je analiza građanskih tradicija u Italiji u djelu *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy* (1993.) u kojemu je Robert D. Putnam razvio koncept “socijalnog kapitala” ili “socijalne infrastrukture” društva kao pretpostavke uspješnosti demokracije, koji je potom primijenio u analizi američkog društva (Putnam, 1995., 2000.) i koji se u suvremenim komparativnim studijama analizira kao zaseban dio sadržajne dimenzije politika (*policy*) (usp. Lauth, 2002.: 393-418).

Podnacionalne studije bave se, pak, komparativnim istraživanjem pojedinih dimenzija nacionalne politike u dijakronijskoj (primjerice, longitudinalna istraživanja izbora za nacionalni parlament koji se održavaju u različitim vremenima) ili sinkronijskoj dimenziji (primjerice, istraživanja izbora za regionalna predstavnička tijela u jednoj zemlji koji se održavaju istodobno). *Cross-historical studies* nacionalnih politika – već su konvencionalne komparativne studije weimarske i bonnske Njemačke, Četvrte i Pete Republike u Francuskoj, frankističke i postfrankističke Španjolske i dr. – utkane su u same temelje moderne komparativne politike. Prema tome, logično je da se “prostorno mogu uspoređivati lokalne jedinice vlasti, ili regije, ili federalne države unutar jedne države, kao što se vremenski mogu uspoređivati prošlost i sadašnjost unutar jedne nacije” (Rose, 1991.: 446-447).

Upravo nacionalne i podnacionalne studije pokazuju kako komparativna istraživanja nipošto nisu isključena iz proučavanja unutarnje politike te kako nema opravdanih znanstvenih razloga da se komparativna politika čak i samo prema predmetu istraživanja proglasi srodnijom međunarodnoj nego unutarnjoj politici ili, štoviše, isključivim dijelom međunarodne politike.

3. Zaključak

Iz prethodnog prikaza očito je da studij komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu potrebuje ozbiljne reforme kako bi se približio i prilagodio istovrsnim studijama na europskim i svjetskim sveučilištima i postao kompatibilnijim i njima konkurentnijim. Te reforme iziskuju nekoliko usporednih postupaka i procesa.

Prvo, potrebno je redefinirati programe dodiplomskog i poslijediplomskog studija komparativne politike. Programsko redefiniranje moralo bi polaziti od temeljne pretpostavke da je suvremena komparativna politika zasebna disciplina političke znanosti s razrađenim i profiliranim teorijsko-metodološkim pristupima i analitičko-istraživačkim dizajnima.

Drugo, logična posljedica programskog redefiniranja studija komparativne politike jest revizija nastavnih planova predmeta *Komparativna politika* i *Regionalne komparativne politike* na dodiplomskom studiju, kao i revizija nastavnog plana poslijediplomskog studija *Komparativna politika*.

Treće, disciplinarna posebnost komparativne politike mora se izraziti i u njezinu institucionalnom osamostaljenju u obliku posebnog odsjeka unutar Fakulteta političkih znanosti. Nastavnici i suradnici unutar tog odsjeka trebali bi postati jezgra novoga znanstveno-istraživačkog projekta s područja komparativne politike. Preko projekta trebalo bi uposliti nekolicinu znanstvenih novaka koji bi se promišljeno usmjerili na znanstveni studij određenih područja komparativne politike.

Četvrto, razvoj komparativne politike na Fakultetu političkih znanosti – ali i na ostalim visokoškolskim i znanstvenim institucijama u Hrvatskoj – dosad je bio izrazito zastavljen te stoga uvelike zaostaje za stanjem discipline na suvremenim sveučilišnim studijama u drugim zemljama. To se može dokumentirati nekolicinom činjeničnih pokazatelja.

Tijekom proteklih četrdeset godina (1962.–2002.) na Fakultetu je kontinuirano postojao samo jedan pravi predmet u okviru kojega se proučavala komparativna politika ili, točnije, tradicionalni *comparative government: Suvremeni politički sistemi*.

Prvi poslijediplomski studij komparativne politike pokrenut je tek 2000. godine.

Od 43 izdanja znanstvene literature koja su objavljena u fakultetskoj biblioteci “Politička misao” tijekom više desetljeća, teško bi bilo nabrojiti pet standardnih komparativnih studija; svojevrsnu prijelomnicu u takvoj izdavačkoj politici predstavlja knjiga *Komparativna vladavina i politika* (2001.) Roda Haguea, Martina Harropa i Shauna Breslina, koja je stekla i status sveučilišnog udžbenika. Nadalje, i uvid u indekse i sadržaj časopisa “Politička misao” kazuje da su studije komparativne politike u proteklih četrdesetak godina njegova izlaženja bile disciplinarno najslabije zastupljene te, usto, prostorno i problemski vrlo ograničene.

Nastavno širenje komparativne politike stoga moraju pratiti šira znanstveno-istraživačka djelatnost, odgovarajuća politika u regrutaciji znanstvenog osoblja na tom disciplinarnom području, te intenzivnija izdavačka djelatnost. Samo se tako mogu, barem djelomice, ublažiti slabosti i nadoknaditi zaostajanje u razvoju te discipline. Bez jake komparativne politike – i to kako u znanstveno-istraživačkom, tako i u nastavnom smislu – nezamisliv je relevantni suvremeni studij političke znanosti.

Literatura

- Aarebrot, Frank A./Bakka, Pal H., 1997.: *Die vergleichende Methode in der Politikwissenschaft*, u: Berg-Schlosser/Müller-Rommel, 49-66
- Abromeit, Heidrun, 1993.: *Interessenvermittlung zwischen Konkurrenz und Konkordanz. Studienbuch zur Vergleichende Lehre politischer Systeme*, Leske+Budrich, Opladen
- Almond, Gabriel A., 1960.: Introduction: A Functional Approach to Comparative Politics, u: Almond, G. A./Coleman, J. S. (ur.), *The Politics of Developing Areas*, Princeton University Press, Princeton, 3-64
- Almond, Gabriel A./Powell, Bingham G., 1966.: *Comparative Politics – A Developing Approach*, Little, Brown and Co., Boston

- Almond, Gabriel A., 1990.: *A Discipline Divided. Schools and Sects in Political Science*, Sage, London
- Almond, Gabriel A., 1996.: *Political Science: The History of the Discipline*, u: Goodin/ Klingemann, 50-96
- Apter, David, E., 1996.: *Comparative Politics, Old and New*, u: Goodin/ Klingemann, 372-397
- Berg-Schlosser, Dirk/De Meur, Gisele, 1994.: Conditions of Democracy in Interwar Europe: A Boolean test of Major Hypotheses, *Comparative Politics* (26) 3: 253-279
- Berg-Schlosser, Dirk/Müller-Rommel, Ferdinand (ur.), 1997.: *Vergleichende Politikwissenschaft*, Leske+Budrich, Opladen
- Berg-Schlosser, Dirk/Mitchell, Jeremy (ur.), 2000.: *Conditions of Democracy in Europe, 1919-39. Systematic Case-Studies*, Macmillan Press, London
- Bollen, Kenneth A., 1980.: Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy, *American Sociological Review* (45) 3: 370-390
- Büsch, Otto/Steinbach, Peter (ur.), 1983.: *Vergleichende europäische Wahlgeschichte*, Colloquium Verlag, Berlin
- Caratan, Branko, 1997.: Politički realitet i komparativna politika: geneza jedne politološke discipline, *Politička misao* (34) 3: 124-148
- Daalder, Hans (ur.), 1999.: *Comparative European Politics. The Story of a Profession*, Pinter, London/New York
- De Meur, Gisele/Berg-Schlosser, Dirk, 1994.: Comparing political systems: Establishing similarities and dissimilarities, *European Journal of Politics* (26) 2: 193-219
- Dogan, Mattei, 1996.: *Political Science and Other Social Sciences*, u: Goodin/ Klingemann, 97-130
- Dogan, Mattei/Pelassy, Dominique, 1990.: *How to Compare Nations*, Chatam, New Jersey
- Faure, Andrew Murray, 1994.: Some Methodological Problems in Comparative Politics, *Journal of Theoretical Politics* (6) 3: 307-322
- Finer, Herman, 1960. (1949.): *Theory and Practice of Modern Government*, Holt, Rinehart and Winston, New York
- Flora, Peter, 2000.: Einführung und Interpretation, u: Rokkan, 2000.: 14-119
- Friedrich, Carl J., 1950. (1937.): *Constitutional Government and Democracy. Theory and Practice in Europe and America*, Ginn and Co., Boston
- Goodin, Robert E./Klingemann, Hans-Dieter (ur.), 1996.: *The New Handbook of Political Science*, Oxford University Press, Oxford
- Hague, Rod/Harrop, Martin/Breslin, Shaun, 2001.: *Komparativna vladavina i politika*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb
- Hartmann, Jürgen (ur.), 1980.: *Vergleichende politische Systemforschung*, Böhlau Verlag, Köln/Beč
- Hartmann, Jürgen, 1995.: *Vergleichende Politikwissenschaft. Ein Lehrbuch*, Campus, Frankfurt/New York

- Heywood, Andrew, 2002.: *Politics*, Palgrave, London
- Kalleberg, Arthur L., 1966.: The Logic of Comparison: A Methodological Note on the Comparative Study of Political Systems, *World Politics* (19) 1: 69-82
- Karatnycky, Adrian, 2003.: The 30th Anniversary Freedom House Survey. Liberty's Advances in a Troubled World, *Journal of Democracy* (14) 1: 100-113
- Landman, Todd, 2000.: *Issues and Methods in Comparative Politics. An Introduction*, Routledge, London/New York
- Lauth, Hans-Joachim (ur.), 2002.: *Vergleichende Regierungslehre*, Westdeutscher Verlag, Wiesbaden
- Lijphart, Arend, 1968.: *The Politic of Accomodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, Berkeley
- Lijphart, Arend, 1971.: Comparative Politics and Comparative Methods, *American Political Science Review* (65) 3: 682-693
- Lijphart, Arend, 1975.: The Comparable-Cases Strategy in Comparative Research, *Comparative Political Studies* (8) 2: 158-177
- Lijphart, Arend, 1977.: *Democracy in Plural Society. A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven
- Lijphart, Arend, 1984.: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one-Countries*, Yale University Press, New Haven
- Lijphart, Arend, 1999.: *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven
- Mair, Peter, 1996.: *Comparative Politics: An Overview*, u: Goodin/ Klingemann, 309-335
- Merkel, Wolfgang, 1999.: *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*, Leske+Budrich, Opladen
- Nohlen, Dieter (ur.), 1994.: *Lexikon der Politik. Wissenschaftliche Methoden*, sv. 2, C. H. Beck, München
- Peters, Guy B., 1998.: *Comparative Politics. Theory and Methods*, Palgrave, London
- Putnam Robert D., 1993.: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton
- Putnam, Robert D., 1995.: Bowling Alone: America's Declining Social Capital, *Journal of Democracy* (6) 1: 65-78
- Putnam, Robert D., 2000.: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*, New York
- Rokkan, Stein, 1980.: Eine Familie von Modellen für die vergleichende Geschichte Europas, *Zeitschrift für Soziologie* (9) 2: 118-128
- Rokkan, Stein, 2000.: *Staat, Nation und Demokratie in Europe*, Suhrkamp, Frankfurt/M.
- Rose, Richard, 1991.: Comparing Forms of Comparative Analysis, *Political Studies* (39): 446-462
- Sartori, Giovanni, 1991.: Comparing and Miscomparing, *Journal of Theoretical Politics* (3) 3: 243-257

Mirjana Kasapović

*WHAT IS COMPARATIVE POLITICS?
A CRITICAL REVIEW OF THE STUDY OF COMPARATIVE POLITICS
AT THE FACULTY OF POLITICAL SCIENCE, UNIVERSITY OF
ZAGREB*

Summary

The author gives a critical review of the perception of comparative politics in the programmes of the Faculty of Political Science. The perception is based on the assumption that comparative politics is a sub-discipline of international politics. Contrary to that, the author claims that: 1. comparative politics is not a sub-discipline of international politics but a separate discipline of political science in its own right that has gained academic legitimacy together with political theory, international and national politics; 2. both the international and the national politics can be the subject of comparative research; 3. the methodology of research and not the subject matter is essential for the definition of comparative politics. These premises are drawn from an outline of the theoretical and methodological evolution of this discipline and the account of its current state. The author uses these to highlight the academic and organizational problems of comparative politics in Croatia.

Key words: comparative politics, political science, research methodology, area-studies, reform

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* mkasapovic@fpzg.hr